

Atzoko ta Gaurko Teatroaz Esamesak ⁽¹⁾

Azken urte ontan euskal-teatrozaleen artean burrundara pozgarri bat nabaitu dala esan ditek.

Teatro-eremuan aspaldidanik bakan eta urri genbiltzanok, ezin uka indar berri orrek gaztetu ez bada, bederen suspertu egin gaituala. Jende berria datorrenean, ordea, gertatu oi danez, asmo berriak dakartzki berekin. Eta aurrera gogotsu bultza nai orrek ez die etorri-berriei begirutzen utzi, zarrok zer-nolako bide malkarretik ibilli bearra izan dugun, ez zer gelditu dan atzean: ez dakite ere atzokoaren berri.

Baiñan, alde aurretik, onoko komerigille gizarajo au sortu berria duan antzerki-lan bat plazara ateratzen ausartuko zaizute: *Malentxo alargun!* du izena ta nere ustez ondu al izan dudan ziturik umotuena duzute noski. Zueri dagokizute ona ala txarra derizkiozuten, atsegin zaizuten ala ez, esatea.

Kritikak, naiz zorrotza izan, ez gaitu geiegi mindu bear. Idazten jardun dan egille batentzat okerrena da, ene iritzian, batzu-batzuen muzinkeri ta erdefiua; ta beste askok, geintsuenak, aren lanak ez dituztela ezagutzen ikustea.

Ez-jakin asko dago gure artean, alde batetik, eta aurrekoen lanak aintzakotzat artu gabe nagusi agertzeko arrokeria dutenak, bestetik. Nun-nai eta beti ergelek uste izan bait-dute berak jaio arte ez duala iñortxok munduan ezer onik tajutu. Orrela, lagun urkoaren lana errez botatzen dute bazterrera.

Ez dira, zorionez, guziak antzekoak. Gazte zentzudun, jakin-zale, apal bezin langille bizkorrak ere ba ditugu ikasteko irrikitzen dau-denak. Arren eta arren, Teatroari buruz, argitasun eske eta xehetasun billa etorri zaizkigun ezkeru, aientzat bijoaz darraioten berri-sail, zer-nola ta zuzenbideak.

(1) Lerro oek *Auspoa*-saillean agertzeko idatziak ziran, *Malentxo, alargun!* antzerki-lanaren itzaurre-gisa. Alaz ere, an lekua urritxo zebillelako, gogoz baiño gogozago argitaratzen ditugu EGAN-en.

EUSKAL-TEATROA NOLAKO?

Orain ogeitasei urte —zillegi bekit, itsusi ba da ere, nere buruarren lana aitatzear—, Donostia'ko San Telmo aretoan itzaldi bat egin nuan: “Euskal Antzertiruntz...” izenpean gero *Yakintza* aldizkariak argitara zuana (2). Errebista ta paper zaarrak arkitzea gaitza danez, are nion mamitsuena emen aldatzera noakizute:

“Sarritan berresaten ari naiz, benetako euskal-teatro bat izan nai ba'dugu, lenengo geren gibel-erraietan arki bear ditugula gaiak.”

Naiz —erantsi bearra dago— teatro-auziak orokorrak eta mundu guzikoak izan. “Ez nazute erderatik euskerara zenbait antzerkiren itzulpena egiteko etsai. Neronek bat edo beste euskeratu bait ditut. Bai. Dakuskigun ona nun-naitik jaso bear dugu. Au, ordea, eredu bezela, ikasbidetzat, utsuneak betetzeko edo bedi.”

“Oraindik gure altxorra aitu izan ba'genu, baiñan, bai zera!, asi ere egin al gaituzu, bada, geren gaietz bazkatzen?...”

* * *

San Tomas egunez Donostian egin zan teatro-zaleen billeran, ondarrutar adiskide batek galdegin zidan zeintzuek ziran teatro-lege ta arau nagusiak. Eta ea orain antziñako “preceptisten” legeak zerbait balio duten... Aristoteles'en iru batasunak —ots, toki bat, aldi bat eta egintza bat— zokoratuak daude noski, azkenekoa ez ezik. Orrek ez du esan nai teatro-lanak beste gaiñeko batasunen bat bear ez duanik. Libertade ta askatasuna dira erti-lanaren ezaugarri: ertilariok aukeratzen jakin bear dute, berez sortuz edo egille onai jarraiturik. Antzertiak ere ez du muga ez neurri jakiniik, irudipenak ipiñi nai dizkionak baizik. Bazter-gabea da giza-biotza eta, bizitza aña. Ezin esan alako teatro-mota dituzu, baiñan gogoan artu bear dira zuzenbide batzuek: alegia, teatroa ez dala bakarrizketa ta kontakizuna, elkarritzeta ta gertakizuna baizik. Ekintzak, kanpoan ezik, bertan, antzertokian, gertatu bear duala maizenik, ez bada beti. Ekintzak ta jardunlagunen jokuek eman bear dio bizitasuna. Eta bakoitzaren karakter eta aiurriak zeatz borobildu ta tajutuak indar goitar ta berezitasuna.

Nai ta naiezkoa du Teatroak erderazko “conflicto”, korapilloa deitu dezakeguna. Ta korapillo ta maratillak ez du azken arte askatu ta agertu bear, jendea adi ta erne egon dedin. “Fénix de los Ingenios” maisu aundi ark zion arabera:

(2) *Yakintza* 1935, 16'gn. zenbakia.

*En el acto primero ponga el caso,
en el segundo enlace los sucesos,
de suerte que hasta mediado el tercero
apenas juzgue nadie en lo que pare (3).*

Orrezaz gaiñera, antzerki-lanaren ipui ta argumentoa ondo asma-
tuak ba'daude, neurritz eramanak, pentsamentu sakon, esaera ta izketa
egokiaz jantziak, guzia goi-arnasez mamitua... Orduan elburu galle-
nera iritxi zerala ziur zaudeke. Jainkoak ain talentu aundia eman ez
digunok gutxiagoz ere pozez ase bear izaten dugu.

Naturaltasuna bedi gure bide-lagun!

DRAMA-TRAJEDI ETA KOMERIA

Antzerkiak mota nagusi bi dizkitzu: Drama-trajedi ta Komeria.
Arpegiaren masaillak aldiz negarti ta aldiz irritsu agertu oi diranean,
trajikomeria sortzen da, ots, komeri dramatikoa.

Dramak aunditasun eta indar gaitza du berekin. Izu-ikararen bidez
giza-biotza sakon ikutu ta astintzen bait du.

Grezia'ko trajeria izan zan munduan ospetsuenik ta aren bidetik
errialde guzietan antzeko antzerki-lan itun eta deitoragarriak sortu
izan dira. Gaur, beñiere baiño geiago gertakari beltz ta illunen griña
dabil gure artean eta, batzuen ustez, oraingotasuna atsekabe, larrialdi
ta samintasunean omen dago. Jende xehen artean ere negar egitea
gogo dutenak ba dirala, egia da; eta errege-erregiña ta aundi-maun-
dien zoritxarrak malko-jarioz ikusten dituztenak, norberarenak aztu-
tzearren edo... Drama-langintzan utsegitea errez da ta orduan oso
parregarri gelditzen da. Komeri ta irri-antzerkiak ez du arrisku ori.
Eta parra egin-arazteak ere ba du bere yayotasuna. Orain gutxi (4)
irizle batek, *Jokua ez da errenta* nere antzerki-lana dala-ta (5), eraso-
tzen ninduen, bere ustez, dramakizun-gaia izanda nik irri-komeri
antzera erabilli dedalako.

Au pekatu larria da nunbait, borroka-griña utzi ta drama-iturria
agortzea. Ez nuen egundafio olakorik entzun eta nere kritikari zorrot-
tzari onela erantzun nion: "Nik antzerki-gai bat aukeratutakoan
bera nai bezela jarduteko eskubidea dudala uste dut. Komeria-
antzeta eman nai ba'diot, ez nau iñork drama garratz bat egitera

(3) Lope de Vega, *Nuevo arte de hacer comedias*.

(4) *Yakin* 1961, 15.

(5) Kuliska-sorta, *Itxaropena*, Zarautz, 1961.

beartuko." Jaun orri drama ta trajeria gogoko ba zaizkio, ekin dezala bide ortatik. Bakoitzak gere joera berezia dugu ta *Jokua ez da errenta* antzerkian ikusle-jendea goibeldu baiño leen, parre-eragiñaz erakus-tera jo dut: *castigat ridendo mores*. Jokua griña kaltegarria da, noski. Ala da zekenkeria ere. Teatro-maisu ditugun Plauto ta Molière'k gero griña gai ori komeria bihurturik agertu ziguten, farsa irrutsuan. Parra ez da lotsagarri, Bergson filosofariak Courteline prantses kome- rigilleaz onela dio: "Quand on a lu Courteline, on comprend tout ce qu'il peut avoir de profondeur dans le comique et de philosophie dans le rire."

Dramagille aundienak, esate baterako Shakespeare'k ere, iñoiz komeriak burutu zituzten, *The two gentlemen of Verona* ta antze-koak. Bizitzan drama ta komeria naastuan bait daude. Bakarka artze-koetan, nik irri-antzerkia aukeratzen dut. Gaurko dramagille artean ospetsuenetako batek, Bertold Brecht alemanak, teatroko Picasso dei- tuak, aitortzen du (6): "Parraren onbidetasuna ta umorearen inda- rra"; bere *Petit Organon du Théâtre* deritzan lanean, onen legetzat jartzen du "ikuslearen atsegiña" lendabizi sortu bear duala. Teatroari geiago eskatzea bere elburuetatik ateraztea omen da. Klasikoek ez zuten besterik esaten: "Artificio ingenioso de notables y finalmente alegres acontecimientos por personas disputados", Torres Naharro'k oroi-arazten digun bezela. Beraz, *Yakin* aldizkariko nere kritikariak ikus dezake ez nabillela ain bakar komeriaren bideetan. Ez bait-dá aztu bear teatroa jolasa dala.

Jaun orri beste gauza asko esan nizazkioke nere *dramatis per-sonae* oiei buruz ematen duen iritzia dala-ta. Jardun-lagunen "aiurri epela" aitatzen duanean, teatroan "karakterrak" nolakoak izan bear duten ez dakila uste dut. Ez gure gogo edo zalekerira, baizik jardu- nak eskatzen duen arabera. Ta sikologia gidari, ta aitzindari!

TEATRO-ENBORRAREN ALDASKA TA KIMUAK

Drama ta komeriaren barrutian beste mota ta bereizkunde asko ernetzen dira. Antzerkiak muga ta neurri baztergabeak ditu ta egille bakoitzak bere tankera berezia eman oi dio. Orrezaz gaiñera, litera- turaren adar dan ezkerro, ugaria du etorria. Lenago erdal-teatroan mota bi besterik ez ziranak, *Teatro a noticia* ta *Teatro a fantasía*, egiantzera ala "irudimen-antzera" esango ba'gendu bezela, orain ezin esan alako izen lerroa datorkit gogora. Realista ta idealista ez ezen, zer-nolako gai ta gisaz antolatua dauden arabera, poesiduna, histori-

(6) G. Serrau, *Les grands dramaturges*, Paris, L'Arch, 1960.

gai, gizarte-auziz, erreljio-asmoz, oitura, folk-lore, oraingo ta antziñako gertakariz mamituak; bertako ipuietatik edo erbestekoetatik artuak. Bizitzak eskeintzen digun dan dana. Ta jakifia, guk ere gure txikian gai oriek guziak euskal-teatroan aldatu bear ditugu.

Berrizale purrukatu batzuek gauzak ankaz gora jarri nai dituztenak ba dira. Batik bat, erreljio ta eliz-gaiak ez lirakela teatroa eraman bear uste dutenak. Zergatik ez? Ez, noski, prediku ta sermoi gisa, baiñan teatro-legez agertzen baldin ba dira, ez dago zertako bazterterik.

Jesuitak asieratik asi ziran España'n teatro-jardunean. Ez alperrik, Lope de Vega ospetsua Madrid'eko ikastetxe nagusian ikasle izan zuten eta an ikasiaz baliatu zan bere biografoek diotenez (7). Frantzia ta Austria'n ere orobat jokatu zuten eta Protestantismoaren aurka teatroa eragille aundi izan zitzairen, jolas orren bidez katolikotasunaren alde erakusbideak emanaz (8). Ez da orduko gauza baka-rrik. Gaur bertan, komunisten aldeko "Piscator" deritzan teatro-gizon trebeak teatro-lan didaktiko eta erakuslea modan jarria du Alemania'n. Goraxeago aitatu dugun Brecht orrek berak ere, marxismoz kutsatutako dramagille ospetsuak *Lehrstücke* diralako irakaspide-puskak sortu ditu, didaktiko eta alderdikeri-asmoz, teatro-jantzian. Ots, ardi-jantzian, otso. "Puska legorrak" bear bada gure gustorako. Alako batzuek (*Badener Lehrstücke; Ja sager, Nein sager*) euskeratuak ditut egunen batean txasta ditzagun (9). Prantzia'n jainkozko antzertilanak egille goitarrak kilikatu ditu: Péguy, Claudel, Bernanos..., Ghéon aaztu gabe. Esan dezagun, bidenabar, onen *La Farce du Pont du Diable* J. Markiegi'k euskeratu zuela *Txerren-zubiko gertaria* izenarekin "Euskaltzaleak" lagunarteak argitara zuana. Gai orrek ez bait-du beñere oraingotasunik galtzen, ez Calderón de la Barca ta Tirso de Molina'ren aldian ezta gaur ere. Annecy ta Frantzi ta Beljika'ko beste katedralen zimitorio aurrean urtero "art sacré" onen antzekizun ederrak ematen dituzte. Canada'n ere ango prantziskotar irugarrendarrok bosteun ta geiago alditan antzertu dute M. Durand Donat teatrogillearen *Maggi*, Prantzisko doneak "eleizari ta gizarteari eman nai izan zion gaztearen ispillu" (10).

Arantzazu'ko teatro-zaleek ba dute nun jardun lan oriek gure artean zabaldu araziaz.

(7) Alonso Zamora Vicente, *Vida y obras de Lope de Vega*, Madrid (Gredos), 1960.

(8) K. Lau, *Opernbuch*: "es predigt nicht, es überzeugt indem es erwärmt".

(9) B. Brecht, *Stücke*, Berlin (Aufbau Verlag), 1957.

(10) *Anaitasuna*, 1962 ilbertza, 216'gn. zenbakia.

TEATRO-BERRITZEA

Gazteok bide ontatik arinxko joan nai luteke. Guziok ere berri-zale gaituzu ta aitortu bear da Teatroa berritu bearrean dagola beste ertiak baiño areago. Aguro igartzen eta zimeltzen dan landarea bait-dugu, lur ezerik arkitzen ez duanean. Eta danoi egunean eguneko lore presko mardul eta usaintsuak gogoko zaizkigu. Azi zaarretatik ereiñak baldin ba dira ere, itxura berria izan dezatela. Saiaketa oiek egi-teko sortu dira “teatro de cámara” —ganbara-teatroa esango ba genu bezela— ta “teatro experimental” (11) deitzen zaiona. Alegin oiei batzuek “teknika” deritzaie: alegia, agerraldien banaketa beste era batera antolatzea; eszenarioa bi pusketan, mailla ezberdinez, apainketa, tresna, argi ta zer-nai asmakizunez ornitzea. Ontan aurrerapen aundia sortu da zine-irudi, radio, magnetofono ta abar laguntzaille dituala. Antziñako *koro-sailla*, dantza ta eresia dirala barnean, *Deus ex machina* ortan ba’lego antzo. Jainkoa gauza ta leku guzietan dago, noski. Baiñan Teatroaren legamia ta muña ondo oretutako gaiean dago ta jardun-lagunen mintzo, ekintza, keiñu ta jokuan. Au ez badute ondo betetzen, alperrik izango dira teknika berriak. Indarra, grazi ta bizia espirituan, goi-arnas ta ispirazioan dagola edozeiñek daki.

Bukatzeko, azken-itzak kritika ta gure ikusle-jendeari zuzenduak izango dira. Teatro arazoan ez dago ezaguera geiegi gure artean eta iritzi oker eta badaezpadako uesteak zokoratu bear ditugu. Ez da aski euskeraz gramatika arauz ongi idaztea, ez da ere asmo zuzenez eta sentimendu onez mamitzea. Oso teatro txarra gerta diteke gaia baldar josi ta tajutua baldin ba dago. Beste oar bat: teatro-lana irakurtzeko ezik ikusi ta entzuteko dezute. Lapurdi’n “ikusgarri” esaten diote, baiñan ez da gutxiago “entzungarri”. Antzerki-lan sariketa batean epai-maieko diranak ori gogoan artu bear luteke, zer-nolako ikusle-jenderen aurrean lan oiek agertzekoak diran. Gure jendea ezi bearra dago ta erakutsi bear zaie goruntz bultza egiñez. Baiñan ez geiegi, uzkur egin ez dezan eta ez gaitezen gelditu publikorik gabe. Au guzia galtzea litzake, ikusle-jendea nai ta naiezkoa bait-da teatroa bizi dedin.

“Teatro txiki” gurea noski, nekez iñorentzat ogibide izan ditek-elako. Teatro-zaleen maitasunez bizi bear bait-du. Baiñan bere neurrian alik eta goi-malla ta aunditasun bikañenak opa dizkiot etorkizunean...

Onezkero nere irakurle on utsak aspertuko nituen eta ez dut geiago gogaikarri izan nai. Beraz, adiskideak, aski dugu. Uste baiño

(11) Gordon Paso, *Teatro experimental*, Madrid, 1959.

Iuzeago atera ba zait itzaurre au, bein asi ezkeru batek barnean duan guzia atera arte errez isiltzen ez dalako izan da. Ez arrokeriz, ordea. Nere adina azken urteotan jaso ditudan oarpen eta zuzenbideak gazteoi emateko eskubidea ba duela iruditzen zaidalako.

Au da, gaurkoz, Euskal-teatroari eskeñi nizaioken guzia. Beste norbaitzuek opari eder eta aberatsagoak ba'lekarzkiten, pozaren pozez txalotuko ditut. Eta gaizki esanak barkatu.

LABAYEN'DAR A. M.

